

Aktywni 60+? Wolontariat osób starszych w Polsce

Paulina Sobiesiak

- Obchodzony w 2011 roku Europejski Rok Wolontariatu jest dobrą okazją do propagowania działalności wolontariackiej jako aktywności towarzyszącej człowiekowi przez całe życie. Szczególną uwagę należy poświęcić wolontariatowi osób starszych, jest to bowiem grupa społeczna, która w najmniejszym stopniu angażuje się w pracę społeczną. Tylko niecałe 13% osób powyżej pięćdziesiątego piątego roku życia zostaje wolontariuszami, odsetek ten jednak – co powinno niepokoić – zmniejsza się w ostatnich latach.
- W wielu krajach europejskich tendencja jest odwrotna. Na przykład w Holandii w wolontariat angażuje się 24% osób powyżej siedemdziesiątego piątego roku życia i 41% osób w wieku od sześćdziesięciu pięciu do siedemdziesięciu czterech lat, z kolei w Austrii działalnością wolontariacką zajmuje się jedna czwarta seniorów powyżej siedemdziesiątego roku życia. Podobnie wygląda sytuacja między innymi w Belgii, Finlandii, Hiszpanii i Niemczech.
- Angażowanie się polskich seniorów w wolontariat utrudnia splot różnych czynników, w tym zwłaszcza styl życia, stan zdrowia i sytuacja materialna osób starszych, ale także stereotypy i brak wiedzy na temat możliwości zajęcia się pracą społeczną. Większości tych trudności można bezpośrednio przeciwdziałać.
- Należy przełamywać stereotypowe przekonanie, że wolontariat to zajęcie przede wszystkim dla ludzi młodych, dopiero wkraczających na rynek pracy. Potrzebna jest kampania upowszechniająca ideę pracy społecznej i wolontariatu starszych Polaków, która wyjaśni, jakie szanse i możliwości wiąże się z takim rodzajem aktywności.
- Organizacje pozarządowe i instytucje publiczne powinny nie tylko zadbać o stworzenie interesującej oferty wolontariatu dla osób starszych, ale także dobrze się przygotowywać do zaangażowania seniorów w pracę społeczną. Należy przede wszystkim pamiętać o konieczności podjęcia dodatkowych działań wspierających takie osoby – zarówno pod kątem przełamywania barier natury psychologicznej, jak i pomocy w nabywaniu przez nie nowych umiejętności.

Czym jest wolontariat?

Wolontariat to ochotnicze i bezpłatne angażowanie się w działania na rzecz innych osób. Praca ochotnicza ma w Polsce długą, liczącą kilka wieków tradycję. Od 2003 roku – na mocy ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie – jest to także działalność uregulowana prawnie. Według zapisów tego aktu prawnego, „wolontariusz to osoba, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na zasadach określonych w ustawie”¹ na rzecz organizacji pozarządowych, organów administracji publicznej oraz podległych im lub nadzorujących je jednostek organizacyjnych.

Wolontariuszem może być więc każdy, właściwie niezależnie od wieku. W praktyce jednak, jak pokazują wyniki badań, angażowanie się w pracę społeczną wiąże się ściśle z cyklem życia.

Dla kogo wolontariat?

WPolsce najczęściej wolontariuszy (średnio 18%) jest wśród osób młodych, poniżej dwudziestego piątego roku życia, kończących edukację, dla których wolontariat stanowi zwykle sposób wejścia na rynek pracy i zdobycia doświadczenia zawodowego. W tym sensie można nawet mówić o procesie komercjalizowania się wolontariatu. U osób po dwudziestym szóstym roku życia, które spełniają się już zawodowo i rodzinnie, na działalność społeczną jest zdecydowanie mniej czasu, dlatego w tej grupie wiekowej wyraźnie spada zainteresowanie tą formą aktywności. Co prawda zaangażowanie w wolontariat ponownie wzrasta u osób czterdziestosześcioletnich i starszych, które osiągają stabilizację w różnych sferach życia, ale już wśród obywateli powyżej pięćdziesiątego piątego roku życia znów się zmniejsza, przyjmując wartości najniższe (około 13%) w porównaniu ze wszystkimi innymi grupami wiekowymi (tabela 1). Dlaczego osoby starsze w tak niewielkim stopniu angażują się w wolontariat?

Tabela 1. Poziom zaangażowania Polaków w działalność wolontariacką w latach 2001–2007 (w %)

Wiek badanych	2001 rok	2002 rok	2003 rok	2004 rok	2005 rok	2006 rok	2007 rok	Średnia z lat 2001–2007
Poniżej 25 lat	8,1	11,9	22,5	23,8	25,2	22,1	13,9	18,2
Od 26 do 35 lat	7,8	9,6	19,4	16,3	21,0	21,3	10,4	15,1
Od 36 do 45 lat	10,4	13,6	18,6	17,2	26,8	22,4	16,1	17,9
Od 46 do 55 lat	14,5	13,6	20,5	18,0	22,5	26,3	13,0	18,3
Powyżej 55 lat	10,1	7,1	8,3	15,0	20,7	18,1	12,7	13,1
Odsetek dorosłych Polaków	10,0	11,1	17,7	18,3	23,2	21,9	13,2	16,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań wolontariatu prowadzonych w latach 2001–2007 przez Stowarzyszenie Klon/Jawor.

¹ Art. 2 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2003 r., Nr 96, poz. 873 ze zm.).

Wolontariusze w starszym wieku – przeszkody w uczestnictwie

Niewielkie zainteresowanie osób w wieku okołoemerytalnym i emerytalnym pracą społeczną należy wiązać z wieloma czynnikami o charakterze zarówno kulturowym, jak i materialnym i psychologicznym.

Podstawową przeszkodą jest bierny styl życia na emeryturze. Dominują pasywne wzorce spędzania wolnego czasu – oglądanie telewizji, rozmowy ze znajomymi, odpoczynek. Znacznie rzadziej seniorzy podejmują różne formy aktywności, do których można zaliczyć na przykład pójście do kina czy do teatru albo na koncert (blisko 67% Polaków po sześćdziesiątym roku życia w ogóle nie interesuje się takimi zajęciami, podczas gdy oglądanie telewizji stanowi główną rozrywkę aż 98% z nich). Tylko 12% osób starszych wykazuje zainteresowanie działalnością społeczną na rzecz swojego środowiska i samorządu czy swojej parafii i szkoły². Niechęć do pracy społecznej i brak chęci jej podejmowania można częściowo wyjaśnić negatywnymi skojarzeniami osób starszych, związanymi z okresem komunizmu, kiedy praca społeczna nie miała nic wspólnego z odruchem serca, ale wynikała z odgórnego nakazu pracy na rzecz ogółu w tzw. czynnie społecznym. Innym niesprzyjającym czynnikiem może być także poświęcanie całości czasu wolnego na wspieranie rodziny – pomoc dzieciom czy wnukom.

Angażowanie się seniorów w wolontariat utrudnia również sytuacja ekonomiczna polskich emerytów. Według badań Centrum Badania Opinii Społecznej, blisko 40% osób po sześćdziesiątym roku życia deklaruje konieczność utrzymania się za około 900 złotych miesięcznie, a tylko 23% uzyskuje dochody przekraczające 1200 złotych³. Zła sytuacja materialna i związane z tym trudności z zaspokajaniem podstawowych potrzeb życiowych sprzyjają koncentrowaniu się na potrzebach ekonomicznych i dbałości przede wszystkim o dobra materialne. Dlatego też w pracę społeczną angażują się raczej osoby aktywne na polu zawodowym i zarabiające dodatkowe środki na swoje utrzymanie. Z dużym prawdopodobieństwem można więc stwierdzić, że wolontariuszem będzie raczej osoba pracująca (dorywczo lub w niepełnym wymiarze godzin) niż osoba niepodjemująca żadnej pracy.

Inna przeszkoda to często nie najlepszy stan zdrowia seniorów. W badaniu postaw wobec wolontariatu osób powyżej pięćdziesiątego piątego roku życia czynnik ten znalazł się na pierwszym miejscu wśród utrudnień w podjęciu pracy społecznej⁴, wskazało go bowiem aż 67% badanych.

Duże znaczenie ma również powszechne wśród Polaków przekonanie, że działalność wolontariacka jest przeznaczona przede wszystkim dla ludzi młodych, a także obawy natury psychologicznej i strach przed podjęciem nowej roli, zwłaszcza że samo pojęcie „wolontariat” czy „organizacja pozarządowa” może być dla części osób starszych nieznane i niezrozumiałe. Nie powinno to dziwić, zwłaszcza jeśli się uwzględni, że polski sektor pozarządowy jest środowiskiem stosunkowo młodym, gdyż zaledwie 10% obecnie działających organizacji pozarządowych istniało przed 1989 rokiem⁵. Dla wielu osób starszych jest to więc forma działalności wciąż nowa i nierozpoznana.

² *Obraz typowego Polaka w starszym wieku*. Komunikat z badań, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa, styczeń 2010 roku.

³ *Ibidem*.

⁴ *Raport z badania postaw wobec wolontariatu 50+*, Akademia Rozwoju Filantropii w Polsce, Regionalne Centrum Wolontariatu w Elblągu, Elbląg 2007.

⁵ M. Gumkowska, J. Herbst, *Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych. Raport z badania 2008*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2009, s. 4.

Ważną przeszkodą jest również brak wiedzy i informacji o możliwościach angażowania się w wolontariat i ofercie pracy społecznej dla osób w starszym wieku, co wynika z niedostatecznego upowszechnienia tej formy aktywności, a także z deficytu ofert takiego działania.

Praca społeczna to wielka szansa na zagospodarowanie i wykorzystanie potencjału osób starszych, gdy jednak uwzględni się wskazane wyżej czynniki, wówczas się okaże, że wolontariuszem w starszym wieku zostanie raczej osoba z większego miasta (gdzie są większe możliwości pracy społecznej), przynajmniej częściowo jeszcze aktywna zawodowo, o dobrym zdrowiu i w miarę stabilnej sytuacji finansowej, a także ze średnim lub z wyższym wykształceniem (poziom wykształcenia sprzyja obywatelskiemu zaangażowaniu).

W jaki jednak sposób przekonać do wolontariatu pozostałych Polaków w starszym wieku?

Konieczna jest edukacja Polaków na temat wolontariatu

Wolontariat to inwestycja w przyszłość, dlatego jest potrzebne upowszechnianie tej idei jako aktywności towarzyszącej człowiekowi przez całe życie, być może także włączenie zagadnienia działalności wolontariackiej do krajowego systemu edukacji. Obecnie nie jest to aktywność wystarczająco propagowana ani wśród osób starszych, ani wśród ogółu Polaków – przyszłych emerytów. Jeśli nie poznają oni wartości i możliwości, jakie niesie ze sobą wolontariat, to trudno się spodziewać, żeby w przyszłości, gdy będą na emeryturze, zaangażowali się w taką formę działania. Upowszechniając wolontariat, warto sięgać do dobrych praktyk w tym zakresie. Przykładów takich działań jest coraz więcej. Należy do nich między innymi inicjatywa „Latające babcie” senierek z Łodzi, piszących bajki i opowiadających je dzieciom z ośrodków opiekuńczych, przedszkoli i szpitali⁶, czy działający w Warszawie „Wędrujący klub czytających dzieciom”. Za interesujące i inspirowane przedsięwzięcia można również uznać, zrealizowany przez Fundację na Rzecz Kobiet „Ja Kobieta”, projekt łączenia osób starszych w ramach wspólnoty doświadczeń (w tym wypadku przeżyć w obozie koncentracyjnym Ravensbrück), działania Stowarzyszenia „mali bracia Ubogich”, które propaguje wolontariat seniorów i dla seniorów, czy sieci centrów wolontariatu z różnych miast Polski.

Trzeba znaleźć właściwy sposób mówienia osobom starszym o pracy społecznej

Pojęcie wolontariatu może być dla części osób starszych po prostu niezrozumiałe, zachęcając więc seniorów do podjęcia działalności wolontariackiej, należałoby przede wszystkim wyjaśniać, na czym ona polega i co oznacza. Być może propagując wolontariat, trzeba by rozważyć używanie innych określeń, bardziej zrozumiałych dla osób starszych, takich jak działalność ochotnicza czy działalność filantropijna. Ich identyfikacja wymagałaby jednak odrębnych badań.

⁶ Projekt powstał w 2008 roku w ramach konkursu „Seniorzy w akcji”, realizowanego przez Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „e” i Polsko-Amerykańską Fundację Wolności.

Należy przełamywać stereotypy dotyczące wolontariatu

Zadaniem zarówno państwa, jak i organizacji społecznych powinno być przełamywanie dominującego stereotypu, że wolontariat to rodzaj aktywności przeznaczony dla ludzi młodych. Potrzebne jest świadome budowanie wśród osób starszych dobrego wizerunku wolontariatu jako możliwości samorealizacji, nabywania nowych umiejętności i rozwijania zainteresowań na wielu polach, które wcale nie musi kolidować z udzielaniem wsparcia rodzinie, ale może być ważnym uzupełnieniem działań w tym obszarze. Należy także zmienić sposób myślenia o osobach starszych i zacząć je postrzegać nie wyłącznie w perspektywie kosztów i obciążeń systemu, ale jako cenny zasób i wartościową siłę rozwoju społeczno-gospodarczego. Obecnie seniorów klasyfikuje się raczej jako grupę, której powinno się pomagać, nie zaś środowisko, które ma coś do zaoferowania. Trzeba to zmienić, kształtując obraz wolontariusza w starszym wieku jako osoby o dużej wiedzy i znacznym doświadczeniu, od której można się wiele nauczyć.

Przemyślenia wymaga oferta wolontariatu kierowana do osób starszych

Należy w niej uwzględnić motywacje osób starszych do angażowania się w działalność społeczną. Przygotowując ofertę odpowiadającą oczekiwaniom seniorów, można znacznie zwiększyć ich zainteresowanie pracą społeczną. Badania wskazują, że kluczową motywacją włączania się Polaków w filantropię i pracę ochotniczą jest możliwość niesienia pomocy potrzebującym. Podobne podejście mają także osoby starsze, wskazując na moralne, religijne i polityczne przekonania dotyczące powinności pomagania innym⁷. Do grup, które takiej pomocy potrzebują, z pewnością należą dzieci i same osoby starsze. Być może należałoby rozbudować ofertę świadczenia pracy społecznej przez osoby starsze właśnie w tych obszarach.

Ważne jest stworzenie dobrych warunków świadczenia pracy społecznej i sprawne zarządzanie wolontariatem

Nie należy zapominać, że prowadzenie działalności wolontariackiej wymaga od organizacji odpowiedniego przygotowania, a po przyjęciu wolontariuszy – sprawnego kierowania ich pracą. Wszystkie podmioty trzeciego sektora powinny się do tego starannie przygotowywać, dbając zarówno o przełamywanie strachu i obaw natury psychologicznej, które może mieć osoba starsza, jak i prowadząc ją i wspierając w nabywaniu nowych umiejętności.

Mówiąc o wolontariacie i propagując ten rodzaj aktywności, nie należy zapominać o całej sferze działań na rzecz innych, która nie jest regulowana formalnie i łatwo wymyka się wszelkim statystykom. Do działań tych należy między innymi samopomoc sąsiedzka osób starszych, wzajemne wspieranie się i pomoc w codziennych czynnościach. Zawiązywanie się takich grup samopomocowych świadczy o potencjale osób w starszym wieku, który należy systemowo skapitalizować. Jedną z możliwości wykorzystania tego potencjału jest właśnie wolontariat.

⁷ A. Mazur, *Wolontariat jako forma aktywizacji osób starszych. Szanse i nadzieje*, [w:] *Starość i starzenie się jako doświadczenie jednostek i zbiorowości ludzkich*, red. J.T. Kowaleski, P. Szukalski, Zakład Demografii Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2006, s. 70.

Europejski Rok Wolontariatu i polskie Przewodnictwo w Radzie Unii Europejskiej w 2011 roku oraz Europejski Rok Aktywności Osób Starszych, który będzie obchodzony w 2012 roku, to doskonała okazja do debaty i podjęcia działań na rzecz upowszechniania idei wolontariatu osób starszych, które należą do grup najmniej aktywnych na tym polu. Polska ma w tym zakresie wiele do nadrobienia, co staje się szczególnie ważne w warunkach szybkich zmian demograficznych i zwiększającej się liczby osób starszych. Wolontariat jest narzędziem, które może zapobiec wielu problemom tych osób, zwłaszcza samotności i wykluczeniu społecznemu. Jest także sposobem na zagospodarowanie potencjału osób starszych. Dlatego jest tak ważne, aby dwa najbliższe lata wykorzystać na wypracowanie konkretnych rozwiązań sprzyjających wolontariatowi osób starszych.

Paulina Sobiesiak – socjolog, doktorantka w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, kierownik projektów w Programie Społeczeństwa Obywatelskiego Instytutu Spraw Publicznych. Od 2010 roku realizuje kilkuletni systemowy projekt dotyczący wspierania partycypacji na poziomie lokalnym. Interesuje się problematyką socjologii społeczności lokalnych.

Analizy i Opinie
nr 117, marzec 2011

„Analizy i Opinie” – seria kilkustronicowych analiz dotyczących ważnych tematów dla Polski i Europy. W ten sposób Instytut Spraw Publicznych chce aktywnie włączyć się w debatę publiczną – pokazywać istotne problemy, często nieobecne w polskiej i ogólnoeuropejskiej debacie, oraz proponować konkretne rozwiązania. Tematyka poruszana w „Analizach i Opiniach” obejmuje zagadnienia związane między innymi z integracją europejską, polityką społeczną, edukacją, administracją publiczną, polityką migracyjną i polityką wschodnią.

Niniejsze opracowanie powstało w ramach projektu „Wyzwania demograficzne. Budowanie zintegrowanego systemu wsparcia i aktywizacji ludzi starszych” finansowanego ze środków Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

W opracowaniu wykorzystano materiały zgromadzone na potrzeby publikacji *Publiczna troska, prywatna opieka. Społeczności lokalne wobec osób starszych* pod redakcją Marioli Raław. Publikacja ukaże się drukiem wiosną 2011 roku.

Przedruk materiałów Instytutu Spraw Publicznych w całości lub części jest możliwy wyłącznie za zgodą Instytutu. Cytowanie oraz wykorzystanie danych empirycznych jest dozwolone z podaniem źródła.

Redaktor serii: dr Jacek Kucharczyk
Koordynator serii: Rafał Załęski, e-mail: publikacje@isp.org.pl

Adres: Instytut Spraw Publicznych
ul. Szpitalna 5 lok. 22, 00-031 Warszawa
tel. 22 556 42 60, fax 22 556 42 62
e-mail: isp@isp.org.pl, www.isp.org.pl